

Khi chấp bút các thông cáo báo chí phải hiểu rõ: nếu trên bàn biên tập lúc nào cũng tràn ngập những thông báo của một xí nghiệp, những thông báo mà chẳng có ích lợi gì cho trang tạp chí thì chắc chắn nó sẽ tự động tìm đến với sọt rác. Những gì trong một thông cáo báo chí nói chung cần chú ý được khái quát dưới đây:

Ví dụ thực tế: Thông cáo báo chí

- Sắp xếp lại các thông tin
- Hãy viết đơn giản
- Hãy viết cho bạn đọc
- Cần tránh dùng các danh từ khó hiểu
- Hãy viết ngắn gọn
- Hãy viết sao cho có tính thời sự
- Hãy giữ vai trò khách quan và không bình luận
- Hãy viết cho sinh động
- Hãy xây dựng tên tuổi trên trang viết
- Hãy tìm những đề tài mới
- Hãy cung cấp những số liệu mới nhất
- Hãy dùng các số liệu có thể sử dụng được từ các tổ chức mà bạn là thành viên
- Sử dụng các thành tích (ví dụ: thể thao) của đồng nghiệp của bạn.

CHƯƠNG III – BIÊN TẬP NGÔN NGỮ VĂN BẢN BÁO CHÍ

3.1. Yêu cầu về ngôn ngữ đối với văn bản báo chí

Nhà báo viết để tất cả các độc giả có thể đọc và hiểu được, chứ không phải viết cho riêng một giới độc giả am hiểu vấn đề. Ngay cả trong tạp chí chuyên ngành, không phải các độc giả đều có chung một trình độ. Điều đó càng đúng đôi

với các tờ nhật báo đưa những thông tin nói chung, những tạp chí phát hành rộng rãi, đài phát thanh và vô tuyến truyền hình. Vì vậy, điều quan trọng là cần phải tuân thủ một số nguyên tắc.

Nêu rõ ý, viết đúng văn phạm, sử dụng từ ngữ dễ hiểu, đó là những đòi hỏi của một bài viết. Như vậy, người viết phải quan tâm trước hết đến sự rõ ràng: rõ ràng về thông tin, rõ ràng về ngôn ngữ.

Bài báo là một thông tin: một tin tức, hoặc một dư luận. Cách tốt nhất để truyền đạt thông tin này là phải viết cho bản thân mình hiểu được trước khi dựng nó thành bài báo. Đó là điều mà mỗi người vẫn làm hằng ngày trong cuộc sống, khi được yêu cầu thuật lại một cuộc họp hay một sự kiện mà ta chứng kiến.

Dù vấn đề phức tạp như thế nào chăng nữa, điều chủ yếu cần nói vẫn có thể trình bày trong hai câu. Đó là tin vẫn khi ta chỉ được dành 10 dòng trên trang báo hay 10 giây trên sóng phát thanh, truyền hình. Tự gò mình trong hai câu trước khi viết bài báo là một phương pháp hay để xác định rõ điều ta muốn thông tin tới độc giả, thính giả và khán giả truyền hình.

Để viết tin, chủ yếu ta phải chọn lựa, sắp xếp theo mức độ quan trọng của các chi tiết, sự kiện cần thông tin và loại bỏ những chi tiết, sự kiện không quan trọng. Đó là một cách tuyệt hay để biết nên bắt đầu thông tin từ đâu khi ta còn do dự hoặc “tắc tị”. Như vậy cũng là đã đi được một phần lớn con đường dẫn ta tới chỗ đặt đầu đề và viết phần mào đầu. Sau hết, đó là một sự dẫn dắt chắc chắn cho dàn bài của một bài báo.

Một bài báo chứa đựng một thông tin chủ yếu và chỉ một mà thôi. Nếu như ta không thể diễn đạt nó bằng một số ít từ thì chính là vì ta không biết rõ điều ta muốn truyền đạt. Hãy loại ra trường hợp ta không có điều gì để nói và im lặng là điều tốt hơn cả. Trường hợp thường gặp nhất là có quá nhiều điều để nói. Khi đó ta

phải chọn từ một góc độ ưu tiên, còn những góc độ khác chỉ cần xem xét sơ qua. Đó là cách đơn giản nhất để tránh sự bê tắc, và một bài viết lung tung theo nhiều hướng. Nếu quả thực vấn đề chứa đựng nhiều thông tin chính thì tốt nhất là xử lý riêng biệt từng thông tin, bằng nhiều bài báo.

Rõ ràng về ngôn ngữ: Có nhiều nhà báo mới vào nghề bị ám ảnh bởi một vấn đề giả tạo, đó là văn phong. Báo chí không phải là văn học. Nhà báo trước hết là một chuyên gia về thông tin, viết những điều xảy ra trong nước và trên thế giới khiến độc giả, thính giả hay khán giả truyền hình quan tâm.

Hơn nữa, nếu anh ta có năng khiếu diễn đạt thì càng tốt - tài năng đó sẽ nhanh chóng được thừa nhận. Nhưng điều người ta đòi hỏi trước hết ở một nhà báo là, cùng với sự nhạy bén tin tức, anh ta phải có khả năng truyền đạt tin tức đó một cách ngắn gọn và dễ hiểu đối với tất cả mọi người. Vì vậy, hãy tìm cách diễn đạt một cách đơn giản và rõ ràng nhất thông tin chính của bạn. Mỗi bài báo chứa đựng một thông điệp, mỗi dòng chứa đựng một thông tin.

Viết đúng chính tả. Chính tả là một thứ luật nghiêm ngặt và logic như... Luật giao thông vậy. Bản thân các từ ngữ vốn có diện mạo riêng và đã được độc giả thừa nhận từ lâu. Lỗi chính tả làm sai lệch ý nghĩa của câu chuyện. Mắc nhiều lỗi chính tả sẽ khiến người đọc nghi ngờ học lực của tác giả cũng như chất lượng của thông tin.

Chú ý về cú pháp. Trong tiếng Pháp, câu trúc thông thường (chủ ngữ - động từ - bổ ngữ) là cấu trúc dễ hiểu nhất và dễ “hấp thụ” nhất. Đôi khi thay đổi cấu trúc cũng gây được sự thích thú cần thiết. Nhưng lạm dụng nhưng cấu trúc bất ngờ so gây khó khăn cho việc tiếp nhận thông tin.

Hãy viết những câu ngắn. Kinh nghiệm đọc và nhớ cho thấy với một câu trung bình (từ 20 đến 30 từ), độc giả tiếp nhận phần nửa sau kém hơn phần trước.

Quá 40 từ người đọc sẽ quên mất phần lớn câu viết. Như vậy là đủ để phê phán những câu dài tới 50, 60 từ hoặc hơn thế trong báo viết. Người ta đọc báo không giống như đọc một tác phẩm của Proust. Nếu mỗi câu, độc giả cứ phải đọc đi đọc lại mới hiểu thì phản xạ thông thường của người ta là bỏ dở. Nhưng không phải vì thế mà người đọc chấp nhận lời viết cụt lủn, mỗi câu chưa đến 10 từ mà một số nhà báo ưa dùng vì nó cũng khiến họ mệt mỏi. Nén có sự kết hợp giữa những câu rất ngắn đi với những câu dài hơn. Nhưng 40 từ là một giới hạn.

Dùng từ dễ hiểu: Mỗi từ không thông dụng là một trở ngại đối với độc giả, thính giả cũng như khán giả truyền hình. Nếu những trở ngại này xuất hiện thường xuyên ở mỗi câu, họ sẽ bỏ đi hoặc quay lưng lại với bài báo. Tìm cách giải thích mọi từ ngữ có thể khiến người đọc hiểu sai; sử dụng những từ thông dụng hằng ngày thay vì những từ cao siêu; giải thích những từ viết tắt chữ đầu; so sánh một con số với một độ lớn đã biết là những phản xạ sơ đẳng và không thể thiếu của nhà báo.

Sử dụng một từ đơn giản không có nghĩa là mất đi sự chính xác. Một từ kỹ thuật, một khi đã được giải thích, sẽ tránh cho ta khỏi phải dùng những từ vòng vo, na ná. Hãy cảnh giác với những từ ngữ thời thượng. Chắc chắn bạn sẽ được giới trẻ coi là “sành điệu”, nhưng bạn cũng sẽ có nguy cơ mất đi một bộ phận độc giả. Một nguyên tắc vàng trong mọi trường hợp đó là không bao giờ sử dụng một từ mà chính người sử dụng không thật hiểu.

Những nguyên tắc chấm câu

Dấu phẩy được dùng ở trong một câu, để dừng lại một chút giữa những thành phần không gắn liền với nhau bằng các từ nối hoặc các liên từ. Dấu phẩy cũng dùng để tách những từ trong câu có cùng vai trò ngữ pháp và đặc biệt trong những trường hợp liệt kê.

Dấu chấm phẩy để dừng lâu hơn giữa hai thành phần của câu cùng loại và tương đương. Dấu này khiến câu bị kéo dài, khó đọc. Do đó các nhà báo thường có xu hướng thay dấu chấm phẩy bằng dấu chấm. Tác dụng chính của dấu chấm phẩy là tách biệt những phần liệt kê khác hẳn nhau.

Dấu hai chấm được sử dụng để: Đưa xen vào những lời nói của một nhân vật, hoặc một trích dẫn; Trước một sự liệt kê; Đưa vào một giải thích, một ví dụ và một sự mô tả; Trình bày một cách súc tích những kết luận, suy diễn, hay tổng hợp vấn đề nêu trước đó.

Dấu chấm hỏi dùng để kết thúc các câu thể hiện một câu hỏi trực tiếp. Người ta không đặt dấu chấm hỏi sau một câu hỏi gián tiếp.

Dấu chấm than kết thúc các câu biểu thị sự ngạc nhiên, thán phục, sự an ủi và sự phẫn nộ. Nó thường được dùng với những từ cảm thán. Tránh lạm dụng những dấu chấm than vì nó sẽ làm giảm đi ý nghĩa mà người ta muốn thể hiện và thường chứng tỏ một sự kém cỏi không diễn đạt được ý nghĩ của mình bằng ngôn từ.

Dấu chấm lửng kết thúc hoặc bỏ lửng một câu còn dở dang vì một lý do nào đó (ngập ngừng, do dự, đôi ý, xúc động, mĩa mai, ẩn ý, tiếp tục ý nghĩ một cách kín đáo...). Không bao giờ đánh quá ba dấu chấm (...), và thường người ta viết v.v., trong trường hợp này không đánh dấu chấm lửng nữa.

Dấu ngoặc kép được sử dụng trong những trường hợp: Trích những lời dẫn và những lời nói được sử dụng nguyên văn trong bài báo; Những từ hoặc cụm từ mà tác giả không muốn chịu trách nhiệm, Những từ mới, những từ hoặc cụm từ mà người ta muốn chỉ rõ đây là những từ nói lỏng, ít người biết đến, từ kỹ thuật hoặc những nghĩa ít dùng.

Dấu ngoặc đơn tách một từ hoặc một câu không cần thiết lắm trong nghĩa chung của câu, nhưng nó cung cấp một ý nghĩa chính xác, một sự giải thích hay nhắc lại làm cho người ta hiểu hơn.

Dấu ngoặc vuông là những dấu ngoặc đơn được tăng cường. Trong báo chí, người ta thường sử dụng nó để tách biệt những lời bình luận ngắn của tòa soạn sau một thông tin hoặc thư bạn đọc...

Dấu ngoặc đơn và dấu ngoặc vuông cũng được sử dụng để khoanh lại những dấu chấm lửng, trong một trích dẫn, thay cho một đoạn mà ta thấy không nên nhắc lại.

Dấu gạch nối, trái với những dấu ngoặc đơn (thu nhỏ vấn đề) được dùng để tôn thêm giá trị của từ hoặc của đoạn văn đặt trong các dấu này. Khi dấu gạch nối thứ hai rơi vào cuối câu, người ta bỏ nó đi và đánh dấu chấm.

Dấu gạch nối đặt ở đầu dòng được sử dụng để lưu ý sự thay đổi người nói trong một đối thoại, và để đánh dấu những phần nêu trong một bảng liệt kê.

Xuống dòng đánh dấu một điểm dừng lâu hơn dấu chấm, sau khi đã phát triển một nhóm những ý tưởng hoặc thông tin. “Xuống dòng” là một phương tiện hiệu quả giúp cho độc giả lấy lại hơi và lưu ý tới những kết nối của sự phát triển bài báo.

Hoa thị () hoặc ghi chú (1)* dùng để giải thích làm rõ nghĩa hơn, thường in với khổ chữ nhỏ hơn ở dưới cột hoặc cuối bài báo. Nội dung ghi chú nhằm giúp độc giả hiểu tỉ mỉ hơn về một chi tiết trong câu, nêu rõ nguồn gốc của một trích dẫn hoặc chuyển tới những nguồn trích dẫn khác... Nên sử dụng hoa thị (*) hoặc ghi chú (1) một cách hạn chế.

3.2. Những hiện tượng sai về ngôn ngữ phổ biến trên báo chí hiện nay

Việc tổ chức thông tin đóng vai trò quan trọng đối với hiệu quả thông tin của tác phẩm báo chí. Trong đó tính chính xác đóng vai trò quan trọng.

“Sự chính xác đối với một tờ báo cũng giống như tiết hạnh đối với một người phụ nữ” (Joseph Pulitzer). Trong báo chí hiện đại, việc cạnh tranh và tôn trọng giờ giấc rất quan trọng. Nhưng nếu chỉ vì vậy mà dẫn đến chỗ cho ra sản phẩm chưa hoàn chỉnh thì ganh đua, bảo đảm giờ giấc cũng không để làm gì.

Thật ra so với hàng chục nghìn chữ được in ra mỗi ngày, tỷ lệ sai sót trên các trang báo của một tờ báo không cao cho lắm. Và quả khó có cây bút nào đạt tới trình độ viết lạch tuyết đối không lỗi. Ngay cả đối với các sự kiện lịch sử lớn, nhiều năm sau đó, thậm chí nhiều thế kỷ sau đó, các sử gia vẫn còn phải đi tìm các thông bị thiếu.

Để đảm bảo được tính chính xác trong thông tin, người biên tập cần:

Đọc đi đọc lại: về mặt kỹ thuật, để sửa cho bài được chính xác, bạn nên đọc bài hơn một lần để hiểu ý nghĩa của bài và tìm ra các sai sót lớn, một lần nữa rất cẩn thận, từng chữ một. Để kiểm tra xem có lỗi về thông tin, bút pháp hoặc ngữ pháp hay không. Và lần thứ ba, thường sau một thời gian ngừng đọc, để xem mình có quên gì không. Khoảng thời gian ngừng đọc là cần thiết. Sai sót giống như ổ gà, thường ít được nhận ra sau khi mình đã quen đường.

Đọc ngược bài báo: Cách thức này trông có vẻ lạ nhưng lại có thể giúp bạn tách bạch các câu hỏi mạch văn và làm cho một số sai sót nổi rõ lên. Đọc câu cuối bài trước rồi tới câu trước đó và cứ thế cho đến đầu bài.

Bên cạnh đó, trên báo chí thường xuất hiện các sai sót thông tin về tên người, tên công ty, chức danh, nhiệm vụ của người, sai thông lệ ngôn ngữ, kiến thức văn hóa, địa lý, lịch sử, kinh tế và các con số, sai khi so sánh, sai khi thông tin và tin sai.

Thường Biên tập viên không thể nhìn ra các sai sót trên. Thậm chí, có lúc còn gây ra lỗi. Điều này xảy ra bên cạnh do trí nhớ kém còn do lười biếng mà ra. Biên tập viên đã không hỏi lại người viết hoặc không tra cứu tư liệu. Muốn làm nghề biên tập, phải siêng siêng hơn phóng viên vài bậc.

Một loại lỗi hay gặp nữa là viết đầu bài khác, giữa bài khác, cuối bài khác. Có một tờ báo được tiếng kỹ lưỡng trong biên tập đã để cho phóng viên viết tên của một người bằng ba cách khác nhau: ở trang bìa viết “Michel P. Dallemague – Dallemagne và Dallemange”. Trong khi tên đúng của người này là “Michel P. Dallemagne”.

Mặt khác, việc tổ chức nội dung sẽ đảm bảo cho thông tin trở nên dễ hiểu. Chất lượng mặt hàng làm nên uy tín cho thương hiệu của một tờ báo là bài viết. Một trong những yếu tố đóng góp một phần không nhỏ vào việc bảo vệ, nâng cao chất lượng các bài báo là sự rõ ràng trong thông tin. Về nguyên tắc, văn báo cần dễ hiểu, tức ai cũng hiểu được, từ người học lớp sau cho đến sinh viên đại học hoặc cao hơn.

Trước đây, bạn đọc khá vị tha. Họ sẵn sàng bỏ qua những thông tin, từ ngữ được sử dụng theo kiểu đánh đố và mua báo của mình. Ngày nay tình hình đã khác. Cuộc cạnh tranh giữa các phương tiện truyền thông để giành giật thời gian, sự chú ý của bạn đọc đã trở nên khốc liệt. Muốn có người đọc, bài viết phải rõ ràng (để có thể được hiểu ngay, không cần phải suy nghĩ nhiều). Nếu phóng viên không làm được điều đó, người Biên tập viên phải làm.

Rõ ràng không đồng nghĩa với đơn giản. Bạn đọc cũng không chờ được nhai báo nhai lại những điều phức tạp rồi mới mớm cho họ. Họ muốn đọc báo mà không cần có những kiến thức gì đặc biệt.

Thường phóng viên cho rằng người có chuyên môn sẽ hiểu những điều họ viết. Nếu vậy, họ đã hạn chế số lượng bạn đọc của mình. Có thể các nhà báo cho rằng bạn đọc đương nhiên thuộc về mình rồi, không cần phải quan tâm tới cảm thụ của họ nữa. Chuyện này không có gì mới, nhưng đang có xu hướng gia tăng làm cho những người chuyên biên tập lo lắng. Gia tăng vì đã xuất hiện những lĩnh vực mới như công nghệ thông tin, mà tiếng Việt không đủ từ để diễn ra, định danh, trong khi người viết lại không buồn giải thích và nhiều Biên tập viên luôn sẵn sàng cho qua.

Đề hạn chế những điều này cần:

Gạch bỏ từ trừu tượng hoặc biến chúng thành từ cụ thể: từ trừu tượng diễn tả ý tưởng chứ không diễn tả thực thể chắc chắn. Nếu không có từ trừu tượng, chúng ta không thể diễn tả được những sự việc phức tạp mà chỉ có thể giao tiếp bằng từ ngữ về sự vật chúng ta nhìn thấy.

Cẩn thận với những từ khoa học kỹ thuật. Ưu điểm của chúng ta là sự chính xác, nhưng thường chỉ những chuyên gia trong ngành đó mới hiểu hết. Vậy đừng quên giải thích khi phải sử dụng loại từ này.

Gạch bỏ hoặc diễn dịch tiếng lóng. Mỗi ngành nghề, tổ chức ngành học, môi giới và cả mỗi địa phương đều có tiếng lóng mà chỉ người liên quan mới hiểu. Tổng vốn từ tiếng lóng thường chỉ vài chục từ cho đến trăm từ, ít khi vượt qua hai trăm từ. Phần lớn bạn đọc không quen thuộc với loại từ này. Ngay cả từ điển cũng không giải thích hết vì chỉ đưa vào những từ của tiếng lóng đã trở nên phổ thông.

Hạn chế từ viết tắt: chỉ để lại các từ viết tắt khi thấy cần thiết. Một số lãnh đạo báo chí đã cho phép phóng viên và Biên tập viên tùy tiện viết tắt mà không biết rằng độc giả rất mệt, rất mông công vì phải xem ngược lại lên đầu bài, nơi có các từ đầy đủ mới hiểu. Đừng làm cho bạn đọc mất hết hứng thú và thú vị vì phải

đọc quá nhiều từ viết tắt. Nhiều khi viết tắt chỉ tồn tại trong một bài báo. Kiểu này lợi mình nhưng hại bạn đọc. Tốt hơn hết nên cắt bớt từ thừa, những câu, đoạn lòng thông trong bài để có chỗ viết nguyên các từ định viết tắt.

Giảm nhẹ lỗi viết khoa trương. Một số phóng viên có xu hướng viết thái quá lên để đánh bóng sự kiện hoặc nhân vật. Họ thổi phồng tầm quan trọng của sự kiện hoặc nhân vật bằng cách tạo ra những lời nói trông hấp dẫn nhưng rỗng. Cần nhớ bạn đọc đến với tờ báo chủ yếu vì tin tức, thông tin không vì câu chữ.

Chống sáo rỗng. Viết sáo rỗng chẳng khác nào một loại bệnh người viết lặp lại các từ ngữ, cách nói năng mà người khác đã dùng đến mòn đi rồi, bất kể chúng còn hữu ích hay không.

Đừng để cho bài nhiều chữ quá. Biên tập viên phải hà tiện “đất” tức diện tích các trang báo và sử dụng đất một cách khôn ngoan và đúng đắn. Như vậy, phải gạch bỏ những từ thừa, lặp đi lặp lại và tất cả những hình thức phung phí diện tích khác. Người biên tập giỏi phải tìm và sửa những chỗ chữ nhiều nghĩa ít. Chữ thừa chiếm chỗ, gạt bỏ được chúng đồng nghĩa với việc thêm tin tức, thông tin, bớt chi phí cho tờ báo. Giảm từ sẽ giảm thời gian đọc, hỗ trợ cho những người hay than phiền rằng mình không có thời giờ để đọc báo.

Không dùng từ vay mượn của tiếng nước ngoài chưa đi vào vốn từ phổ thông. Hiện nay một số người hay dùng tiếng Anh một cách không căn cứ. Dường như họ muốn khoe chữ, làm sang, trong khi vốn liếng tiếng Anh không nhiều. Hay là lỗi viết pha tạp tiếng anh, tiếng việt.

Cẩn thận với từ mới. Có một số từ được tạo ra không theo nguyên tắc nào. Như “định tặc”... Nhà báo phải quảng bá và bảo vệ sự trong sạch của tiếng mẹ đẻ. Cần nhớ ngôn ngữ viết luôn có tính bảo thủ. Không giống như văn nói, nó không chấp nhận những lỗi diễn đạt luông tuồng, cầu thả.